

JANUSZ DANIELUK

ORCID: 0000-0002-7659-6942

V Międzynarodowy Kongres *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, Białystok–Supraśl, 29 września – 1 października 2021 r.

DOI: 10.15290/sp.2021.29.17

W dniach 29 września – 1 października 2021 r. w Białymstoku oraz Supraślu odbył się V Międzynarodowy Kongres *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej* zorganizowany przez Instytut Badań nad Dziedzictwem Europy oraz Polskie Towarzystwo Historyczne przy współudziale Wydziału Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu w Białymstoku oraz Muzeum Historii Medycyny i Farmacji Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku. Wsparcia finansowego organizatorom udzieliły instytucje ministerialne (Ministerstwo Edukacji i Nauki; Ministerstwo Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu) oraz Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego. Patronat honorowy nad Kongresem objął Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych.

Kongres jest imprezą cykliczną i odbywa się co trzy lata. Pierwsza edycja miała miejsce w 2009 r. w Białymstoku, a poprzednia – w Rzeszowie i Jarosławiu (2018 r.)¹. Obrady obecnego Kongresu były prowadzone w Białymstoku (Pałac Branickich, Wydział Matematyki i Informatyki UwB, Hotel Traugutta 3) oraz w Supraślu (Hotel Borowina Zdrój). W broszurze informacyjnej Kongresu zamieszczono nazwiska 85 uczestników i zaledwie kilka osób było nieobecnych. W konsekwencji przybyło 80 uczestników, którzy wygłosili 66 referatów. W konferencji brali udział badacze reprezentujący różne dziedziny nauki: historycy sztuki, konserwatorzy zabytków, archiwiści, bibliotekoznawcy,

¹ Zob. M. Balcerek, *IV Międzynarodowy Kongres Naukowy Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej, Rzeszów–Jarosław, 3–5 X 2018*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 48, 2019, 1, s. 159–165; *idem*, *III Międzynarodowy Kongres Naukowy Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej w Białymstoku*, „Zapiski Historyczne” 81, 2016, 1, s. 215–220.

inwentaryzatorzy zabytków etc. Większość prelegentów reprezentowało polskie środowisko naukowe. Na Kongresie wystąpili przedstawiciele uczelni wyższych (Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Uniwersytet im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Medyczny w Białymstoku, Uniwersytet Opolski, Uniwersytet Papieski w Krakowie, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Politechnika Białostocka, Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa), innych instytucji naukowo-badawczych (Polska Akademia Nauk, Instytut Polonika, Fundacja Dziedzictwa Kulturowego, Fundacja Ochrony Wspólnego Dziedzictwa Kulturowego „Terpa”, Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Muzeum Narodowe w Warszawie, Instytut Badań Literackich, Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie, Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie, Stowarzyszenie Historyków Sztuki, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Zamek Królewski na Wawelu, Akademia Sztuk Pięknych w Gdańsku, Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie, Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku) oraz archiwów państwowych (Archiwum Główne Akt Dawnych, Naczelną Dyрекcyjа Archiwów Państwowych).

W Kongresie uczestniczyła również liczna delegacja z Litwy i Ukrainy. Spośród gości z zagranicy obecni byli przedstawiciele: Uniwersytetu Wileńskiego, Litewskiego Instytutu Badań nad Kulturą, Akademii Nauk Ukrainy, Muzeum Etnograficznego i Przemysłu Artystycznego we Lwowie, Lwowskiej Narodowej Akademii Sztuki, Politechniki Lwowskiej oraz Łuckiego Narodowego Uniwersytetu Technicznego. W tym roku zabrakło prelegentów z Białorusi i Rosji. Absencję naukowców spowodowała napięta sytuacja polityczna i epidemiczna u naszych wschodnich sąsiadów. Jedyńm „akcentem” białoruskim było wystąpienie online prof. Olgi Bazhenovej reprezentującej Narodowy Uniwersytet Białorusi w Mińsku.

Podczas kongresu przeprowadzonych zostało 17 sekcji tematycznych (średnio po cztery referaty na sekcję) pod kierunkiem wcześniej wyznaczonych spośród uczestników koordynatorów. Każda sekcja kończyła się serią pytań słuchaczy do referentów oraz wymianą opinii i uwag dotyczących wygłoszonych kwestii.

Kongres został poprzedzony doniosłym wydarzeniem, które miało miejsce dzień wcześniej (28 września 2021 r.) w siedzibie Archiwum Państwowego w Białymstoku. Przedstawiciele Instytutu Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, dr hab. Karol Łopatecki i dr Wojciech Walczak, prezes Instytutu Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, uroczystie przekazali Naczelnemu

Na zdjęciu: uroczysta inauguracja. Przemawia dziekan Wydziału Historii i Stosunków Międzynarodowych dr hab. Tomasz Mojsik, od prawej za stołem prezydalnym: prof. Krzysztof Mikulski (prezes PTH), dr Paweł Pietrzyk (Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych), dr Wojciech Walczak (organizator konferencji) i Marek Olbryś (Wicemarszałek Województwa Podlaskiego)

Dyrektorowi Archiwów Państwowych dr. Pawłowi Pietrzykowi ponad 500 tys. kopii cyfrowych pozyskanych z zasobów Państwowego Archiwum Historycznego we Lwowie (księgi grodzkie i miejskie przemyskie – 435,7 tys. kopii) oraz Narodowego Historycznego Archiwum Białorusi w Mińsku (księgi grodzkie i ziemskie z województwa podlaskiego – 77 tys. kopii). Przedsięwzięcie odbyło się dzięki finansowemu wsparciu Ministerstwa Edukacji i Nauki. Skany staropolskich materiałów archiwalnych ze Lwowa i Mińska trafiły do zasobu Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie². Projekt ten stanowi przykład realizacji założenia, którego koncepcja wstępna materializowała się na poprzednich kongresach.

² Zob. <https://bialystok.ap.gov.pl/a,222,informacja-z-przekazania-skanow-i-podpisania-porozumienia-pomiedzy-naczelną-dyrekcją-archiwów-panstwowych-i-polskim-towarzystwem->

Uroczyste otwarcie Kongresu nastąpiło 29 września w Auli Magna Pałacu Branickich. Przewodniczył dr Wojciech Walczak. Uczestników i zaproszonych gości przywitał prodziekan Wydziału Historii i Stosunków Międzynarodowych, dr hab. Tomasz Mojsik. Wystąpił też Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych dr Paweł Pietrzyk, który w swoim przemówieniu podkreślił znaczenie poloników dla dziedzictwa narodowego Polski. Zwrócił również uwagę na wieloletnią i owocną współpracę polskich archiwów państwowych z ich odpowiednikami na Litwie, Białorusi i Ukrainie, której efektem jest pozyskanie setek tysięcy kopii cyfrowych materiałów archiwalnych dotyczących dziejów Rzeczypospolitej przedrozbiorowej³.

Po inauguracji odbyły się obrady plenarne, którym przewodniczył prof. Krzysztof Mikulski (prezes Polskiego Towarzystwa Historycznego). W trakcie wspólnej sesji wygłoszone zostały cztery referaty. Pierwsze wystąpienie prof. Jakuba Lewickiego (UKSW) było poświęcone bilansowi działań konserwatorskich nad ochroną polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą na przestrzeni ostatnich 30 lat oraz planom i wyzwaniom na przyszłość. Pozostałe trzy wykłady dotyczyły problematyki konserwacji nagrobków na nekropoliach położonych poza granicami Polski (Cmentarz Łyczakowski, Rossa) oraz na terenie naszego kraju (cmentarz żydowski przy ul. Okopowej w Warszawie).

Po zakończeniu obrad plenarnych prelegenci zostali podzieleni na dwie sekcje. Pierwszą prowadził prof. Jakub Lewicki w Auli Magna. Natomiast druga sekcja odbyła się w Muzeum Uniwersytetu Medycznego pod kierunkiem prof. Małgorzaty Dajnowicz (Podlaski Wojewódzki Konserwator Zabytków). Spośród uczestników pierwszej sekcji przeważali pracownicy Instytutu Polonika. W swoich referatach zaprezentowali efekty zrealizowanych projektów konserwatorskich w latach: 2018–2019, w tym m.in. renowacji mozaiki w tamburze kopuły Katedry Ormiańskiej we Lwowie, schodów Kościoła p.w. św. Antoniego we Lwowie czy domu rodziny Wydrzyckich (Muzeum Czesława Niemena) w Starych Wasyliszkach. Prelegenci omówili również wybrane projekty planowane do realizacji w najbliższych latach (rewitalizacja kaplicy Boimów przy Katedrze Łacińskiej we Lwowie). W sekcji drugiej na uwagę zasługiwało wystąpienie prof. Krzysztofa Heyke (Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa w Łodzi),

historycznym; <https://archiwa.gov.pl/pl/aktualnosci/5485-porozumienie-z-polskim-towarzystwem-historycznym-i-przekazanie-skanow-z-archiwow-bialoruskich-i-ukrainskich>; <https://www.radio.bialystok.pl/wiadomosci/index/id/205005>; <https://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/zdigitalizowane-cenne-polonika-przekazane-archiwum-panstwowemu> [dostęp: 13.10.2021].

³ Zob. <https://www.archiwa.gov.pl/pl/aktualnosci/5486-v-miedzynarodowy-kongres-naukowy-standen-nad-wielokulturowym-dziedzictwem-dawnej-rzeczypospolitej> [dostęp: 13.10.2021].

który zaprezentował fotoreportaż dokumentujący losy polskich rodzin deportowanych do Kazachstanu.

Druga część obrad miała miejsce na terenie Kampusu Uniwersytetu w Białymstoku (Wydział Matematyki i Informatyki), gdzie przeprowadzono 4 sekcje z 16 referatami. Na podkreślenie zasługują wystąpienia dotyczące archiwaliów polskiej proveniencji przechowywanych poza granicami Polski. Doktor Jacek Krochmal (AGAD) wygłosił referat na temat zbioru poloników przechowywanych w zasobie Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie (AGAD). Zbiór (w formie mikrofilmów) obejmuje 107 archiwów, bibliotek i muzeów znajdujących się w 23 państwach Europy, Azji i Ameryki Północnej. AGAD w wyniku 14-letniej współpracy z Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie pozyskał kopie 60 inwentarzy zespołów archiwalnych oraz około 1,5 miliona kopii cyfrowych i klatek mikrofilmowych archiwaliów z 37 фондów. Drugi referat o tematyce archiwalnej wygłosiła dr hab. Anna Krochmal (NDAP). Przedmiotem wystąpienia były archiwa polonijne na liście światowego dziedzictwa UNESCO. O randze historycznej archiwaliów polonijnych świadczy wpisanie zbiorów dwóch ośrodków emigracyjnych na światową listę dziedzictwa dokumentacyjnego w programie UNESCO „Pamięć Świata”. Na prestiżową listę obiektów polskich wpisano dotychczas: Archiwum Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu oraz Archiwum Instytutu Literackiego „Kultura” w Maison-Laffitte pod Paryżem.

W drugim dniu Kongresu obrady zostały przeniesione do Hotelu Borowina Zdrój w Supraślu. Prelegentów podzielono na osiem sekcji tematycznych. Uczestnicy poruszali różnorodną tematykę dotyczącą m.in. spuścizn po wybitnych artystach i naukowcach (snycerskiej rodziny Dąbrowskich z Żołyni, profesora architektury Jana Bagieńskiego z Lwowa), architektury kolejowej w okresie międzywojennym, modernizacji Wilna w Drugiej Rzeczypospolitej, losów Karaimów na Wileńszczyźnie czy ikonografii krajobrazu i zabytków Rzeczypospolitej. Do szczególnie interesujących należało wystąpienie dr hab. Małgorzaty Dolińskiej, która naświetliła problematykę rewitalizacji Wilna w okresie międzywojennym. Na uwagę zasługuje koncepcja urbanistyczna Antoniego Forkiewicza, według której Wilno miało stać się nowoczesną strukturą przestrzenną, sprawnie funkcjonującym centrum administracji rządowej i głównym ośrodkiem gospodarczym, naukowym i artystycznym Kresów północno-wschodnich. Warto również wspomnieć o referacie dr hab. Katarzyny Chrudzimskiej-Uhery na temat konserwacji zbiorów wielopokoleniowej snycerskiej rodziny Dąbrowskich z Żołyni. Pracownia Dąbrowskich podczas swego funkcjonowania w latach: 1909–1989 przeprowadziła renowacje (głównie wewnątrz kościołów

i cerkwi) w ponad 50 miejscowościach znajdujących się obecnie na terytorium Ukrainy, Rosji oraz Stanów Zjednoczonych. Zachowany materiał ilustruje poszczególne etapy prac firmy rzeźbiarsko-snycerskiej, poczynając od szkiców koncepcyjnych, poprzez wersje ofertowe po szablony realizacyjne.

Trzeci dzień obrad miał miejsce w Hotelu Traugutta 3 w Białymstoku. W ostatnim dniu Kongresu odbyły się dwie sekcje tematyczne poprowadzone przez dr. hab. Karola Łopateckiego oraz dr. Katarzynę Wiszowatą-Walczak. Pierwsza była poświęcona polskiej spuściźnie w Chicago (pomnik konny Tadeusza Kościuszki) i Gruzji (postać architekta Aleksandra Szymkiewicza). Natomiast druga charakteryzowała się większym zróżnicowaniem tematycznym. Referenci poruszyli zagadnienia dotyczące kozaczyzny (Batruryn – idea hetmańskiej stolicy, referat dr. Pawła Krokosza), polskiego sądownictwa w guberniach południowo-zachodnich w I poł. XIX wieku (referat dr. Mariusza Machyni) oraz działalności „Komisji do rozpatrywania długów byłej Rzeczypospolitej i króla Stanisława Augusta” (referat dr. hab. Tomasza Ciesielskiego).

Po zakończeniu ostatniej sekcji nastąpiło oficjalne podsumowanie Kongresu. Organizatorzy – Wojciech Walczak i Karol Łopatecki podziękowali uczestnikom za obecność oraz wygłoszenie ważnych dla polskiego wielokulturowego dziedzictwa referatów. Zapowiedziano wydanie ich drukiem. Należy dodać, że Instytutowi Badań nad Dziedzictwem Europy, dzięki wsparciu Ministerstwa Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu, udało się wydać już 14 tomów zawierających rezultaty badań naukowych nad polskim dziedzictwem kulturowym znajdującym się poza obecnymi granicami kraju⁴.

W trakcie Kongresu odbyły się również imprezy towarzyszące. Pierwszego dnia podczas inauguracji w Auli Magna zostały wręczone honorowe odznaki „Zasłużony dla Kultury Polskiej”, które otrzymali dr Anna Ziemlewska i dr hab. Karol Łopatecki. Srebrny medal „Zasłużony Kulturze Gloria Artis” otrzymała dr hab. Anna Potocka, a brązowe medale dr hab. Michał Pszczołkowski i dr hab. Małgorzata Dolistowska. Również pierwszego dnia obrad prelegenci i goście wzięli udział w otwarciu wystawy autorskiej Sławomira Wojtkiewicza pt. „Pogranicze”, która odbyła się w bibliotece uniwersyteckiej na Kampusie UwB. Po zakończeniu obrad uczestników przewieziono autokarami do Muzeum Pamięci Sybiru. Dyrektor Muzeum prof. Wojciech Śleszyński oprowadził gości po wystawie stałej (Koncepcja pewnego świata, Sybir oraz Memoriał Katyński). Podczas drugiego dnia Kongresu (w przerwie obrad sekcyjnych) organizatorzy

⁴ Ostatnie cztery tomy zostały opublikowane w 2020 r. *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, red. W. Walczak, K. Wiszowata-Walczak, t. 11–14, Białystok 2020.

umożliwili uczestnikom zwiedzanie Supraśla z przewodnikiem oraz wizytę w Muzeum Ikon przy Monasterze Zwiastowania Przenajświętszej Bogurodzicy.

Kongres *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej* organizowany cyklicznie od dwunastu lat z inicjatywy Instytutu Badań nad Dziedzictwem Europy jest unikalnym oraz prestiżowym naukowym przedsięwzięciem o randze ogólnokrajowej oraz wschodnioeuropejskiej. O wyjątkowości Kongresu świadczy jego interdyscyplinarny charakter. Konferencja gromadzi ekspertów z różnych dyscyplin naukowych (historyków, archiwistów, architektów, bibliotekarzy, muzealników, konserwatorów zabytków etc.), których wspólnym celem jest ochrona wielokulturowej spuścizny materialnej i duchowej na wschodnich rubieżach dawnej Rzeczypospolitej. Kongres umożliwia wymianę wiedzy teoretycznej i praktycznych doświadczeń w realizacji projektów konserwatorskich pomiędzy jego uczestnikami. Wyrazy uznania należą się organizatorom, którzy w trudnym czasie pandemii potrafili skutecznie pozyskać niezbędne fundusze oraz zrealizować przedsięwzięcie w jego tradycyjnej formie. Jedynym niedostatkim Kongresu była nieobecność naukowców z Białorusi i Rosji, spowodowana jednak sytuacją geopolityczną, niezależną od intencji organizatorów. Na zakończenie chciałbym jeszcze raz zaakcentować konieczność wspierania tego typu inicjatywy jaką jest Kongres, ze względu na jego rolę w konsolidacji międzynarodowego środowiska naukowego w celu wspólnego działania na rzecz ochrony kulturowego dziedzictwa europejskiego.

Janusz Danieluk – mgr historii i socjologii, od 2011 r. pracuje w Archiwum Państwowym w Białymstoku, od 2018 r. doktorant na Uniwersytecie w Białymstoku. Zajmuje się przede wszystkim historią regionalną, głównie dziejami byłego obwodu białostockiego w XIX w. Jest autorem kilku artykułów o tematyce archiwalno-historycznej. Aktualnie prowadzi badania naukowe dotyczące funkcjonowania majątków instrukcyjnych w guberni grodzieńskiej w latach: 1865–1915.

e-mail: j.danieluk@uwb.edu.pl